

KRÚDY GYULA EMLÉKEZETE

Krúdy Gyula ezeregy szerelme

Kolozsvári Papp Lászlónak

Valamelyik „tavasz közeledését kékes árnyékkal jelzi a hársfa“ — írja Krúdy Gyula, aki a vörös postakocsik fuvarlevelét kiállító ősszel született, Szindbád nevű ikertestvérével egyidőben, talán mindössze néhány perccel később, amiből mindjárt száz esztendeje csendes viták vannak, megmagyarázhatatlan nyugtalanságok, pedig „aki leigazza a vágyakozást, amit nehéz legyőzni, arról leperreg a fájdalom, miként a vízcsepp a lóbuszlevélről“.* Im-már száz esztendeje — születésétől — áldott ő az ő asszonyai között. Hogyan, még csak száz éve? Mintha csak tegnap történt volna minden. Ó. Nála és vele majdnem minden tegnap esett meg, a holnapi és holnaputáni csodák-nak is múlt idejű ízük van. Mégis a folyamatos jelen az ideje, mert az ember annyi idős, ahányszor éber álmában szerelemmel fordul egyik oldaláról a másikra. Testi, látszat-halála idején üres pénztárcájából elfelejtette kifizetni az éppen esedékes villanyszámlát, de már jóval azelőtt elhatározta, és így is tett: „Egy fa alatt ülök az erdőben, s azt gondolom magamban, amit aka-rok.“ Utókor: futó por — figyelmeztethette volna őt is Kosztolányi Dezső, de hát ismerte ő eléggé a nyíri homokon termő álmok természetét, az euró-pai porfelhők mögött húzódo viharok képmutató békéjét, a világot, amely port hint a látók szemébe. Bizonyára lesz olyan utókor, ahová be sem teszi majd a lábát. Ha csak a félelmetesen közeledő és meglehetősen sivárnak ígérkező gép-világ-utókorba nem, ahol százkötetes álmofejtő „álmoskönyve“, a több ezer éves álmatlanságban szenvedő emberiség egyik előrevetített láto-mása is kevésnek bizonyul majd az ismét szükséges, álmodozni is tudó em-berré váláshoz. Ha a Holdban szent Dávid hegedül, akkor itt, a Földön Krúdy Gyula gordonkázik — hogy az elcsépelet hangulati hasonlatot valamelyest művei távlatának arányaihoz igazítsuk. De hát őt hervadón-megújuló és ki-tartóan-elhaló szerelmei jogán nem lehet még az általa föltaalált vörös posta-kocsiba sem „beskatulyázni“. Krúdy Gyula az az író, aki nem a hőseit, ha-nem az olvasóit, egyre sokasodó rajongóit leplezi le: az ember örök álmai-hoz nosztalgiaisan ragaszkodó utódait. Minden jog a szerzőé, a hívek tobor-zásának joga is, már csak ez: a legtöbb. „Mefogjuk egymás kezét, és egy percig vagy egy óráig azt hisszük az ódon, sárga épületek között, hogy sze-retjük egymást, tehát jogunk van az élethez.“ Mintha egy ismeretlen-ismerős családi képesalbumban lapozgatnánk, miközben észre sem vesszük talán, de végül csak észre kell vennünk: a metafizika borzongatóan ismerős-ismeret-len gyönyörűségével ismerkedünk. „Oh lassan szállj és hosszan énekelj, Hal-dokló hattyum, szép emlékezet!...“ — írja Petőfi a Tündéralomban. Krúdy Gyula „szép emlékezete“ ezeregy szerelmét őrzi. Köztük, első helyen, az anya-nyelvet. Mint az igazán nagy művészek, erről szemérmesen hallgat, ezen „csak“ beszél, fáj, lélegzik, visszaidéz, megfigyel, tűnődik, magányába vonul, derül, szerelmet vall: él. Teremt — ha jól ment a munka, naponta egy ívnyi írást —, és már egyetlen mondat erejével is világot: „Olyan volt a behava-

* *Lénárd Jenő: Dhammó.*

zott tájon a kis épület, mint egy túlvilági emlék, amelyet égi utasok hagytak hátra, miután egy éjszakát e vidéken töltöttek.“ Ezen utasok közül az egyik mindig a valamelyik sejtelmesen szép nő, aki nagyon is földi bánatokkal éli végtelen vágyakozásában a lét lehetetlen szerelmeit. Aki tudja, természetesen együtt Rezeda Kázmérral, Alvinczi Eduárral, Szindbáddal együtt tudja: „A szerelemnek azon napjai felejthetetlenek, midőn teljes bizonyossággal egyik sem tudja, hogy mi történik körülötte.“ Pedig az örökös bánatpoggyással szerelemben utazó férfiak már azt is sejtik, gáláns iróniával rajzolgatják a minél későbbi jövőendő körvonalait: „Vajon ki nem szégyenlené nagyapa korában, hogy egykor egy nő házőrző kutyájának nevezte?“ Mert bármily hosszú századokat élnének is e hősök a szerelem képzelet-terében és képzelet-idejében, a valóságban egyszer: „Elkopik a térd rózsaszínű bőre, megritkul a haj, és a szenvedély vackára fekszik, mint a fáradt vadászkutya.“ Forró gyöngédség lüktet Krúdy Gyula minden metaforájában. Nem is gordonkahanghoz, inkább orgonamuzsikához hasonlít a mű. Johann Sebastian Bach végtelen fűgái szólnak a szavakban, kis nép nyelvén, bensőséges fénykörben, a lélek mélyére világító fájdalommal, hogy a pontosság diadalával hozza fel onnan, mondja el és ki az emberi lét lehetséges értelmét: „Majdnem olyan lealázó a halál kocsjára ülni, mint a rendőség tolonc-kocsijára. Élni kell! Pirosan, napsütésben, hófúvásban, csendes szobában és mély pincében: csak élni.“ „Kis nép nyelvén“: már másoknak is megjárta az esztét, mi lett volna, ha Krúdy Gyula valamely világnyelven ír? Nos, hogy ne bonyolódjunk fölösleges és amúgy is lehetetlen összehasonlításokba, amelyek messze vezetnének (és immár hiába), elégedjünk meg ennyivel: akkor egy ugyanolyan formátumú művészi fordítóra lett volna szükségünk, hogy a magunkénak mondhassuk, ez pedig szinte elképzelhetetlen. A világirodalom nemcsak a világnyelveken írt irodalom már rég. Krúdy Gyula százéves létét, vagy ha úgy tetszik: százéves magányát, elbájolt olvasók milliói veszik körül, akik közül bizonyára sokan értenek vele egyet ebben is: „Nem is érdekes másképpen felfogni az életet, mint egy nő gondolatvilágán át. Szeszélye: végzet; kívánsága: elháríthatatlan parancs; sóhajta: útrakeelés a szentföldre csodatevő olajfa-ágért; sirása: gyilkosság; és ölelése: kárhózat vagy mennyország...“ Legyünk az irón (és önmagunkon) ámulóan elfogultak, finom humorától és iróniájától elbűvölten szerelemre részrehajlók, idejéből, az elvárszoltból időnkbe, az élet újabb varázslataiba gyöngéden zökkenők, mert vele és általa nem feledhetjük: „nem szabad oly nagy feltűnőséget csinálni az életből, mint a lírai költők“. Ember az embernek, ha olykor és biztosan farkasa is, azelőtt és azután letagadhatatlanul, kikerülhetetlenül osztályos társa is, egymás sorsában akaratlanul is osztozunk. Ezt, aki magyar olvasó, legelsőben és felismerő villámlással egyik, ha nem a legnagyobb lírai költőnk-től: Krúdy Gyulától tudja. Csodálatos, ahogyan elhatárolja magát az elvárszthatatlan nőktől: „Bizzunk a nőkben próba nélkül, mert a választóvizet csak az arany állja.“ Zene ő, hol komoran kötő, hol vidáman oldó, hasonlíthatatlan és az elmúlt századokból az eljövendő századoknak leszűrt zene, nem ám az andalításra, de mindenképpen korszerűen halló füleknek és a jövő századokra kitáruló szíveknek való, a lélek váratlan és kiszámíthatatlan mozdulatait lekottázó zene, amely nélkül a legsodróbb szenvedélyű szerelem, a legjózanabb emlékezés is csak dadogna magyarul. Ő a nőkben az élet lehetséges folytatását és változatait, a jövődőt, magát a továbbadó életet tisztelte. Hogy kissé ómódián, hogy a keresztes lovagok stílusában, hogy: a saját keresztjét hordó ember büszke alázatával? Az álomlovagokat, az álmodozókat, de még az álmodókat is mindig félreértette a sivárság tétjén izguló hétköznapiság, a lehetséges és nem is olyan ismeretlen elvadulás-szemlélet. Krúdy Gyula az az író, akinek művében még a legelvetemültebb alakok szájából

sem hangzik el a nők ellen valamely durva szó. Különös dolog ez, mert ha jól meggondoljuk, élete és az emberiségről alkotott véleménye lényegében csupa megbocsátó keserűség, ha úgy tetszik: kiábrándultság, ugyanakkor az éltető ábrándok feladása nélkül. Csalt, ha csalódott, ám csalódottságában sem tudott csalóvá lenni. Halhatatlan művészetének titka abban áll, hogy ennek titkát (életét) nem rejtette véka alá. „Sohase mentem el az utolsó találkozásra, mindig rettegtem a nőktől, akik szerelmünk történetében már az életben úgy lapozgatnak, mint valamely memoire-ban. »Úgy-e mily szép volt, — szerdán volt!« — mondták, és én titokban pakolni kezdtem, mint egy vándorszínész. S így elfelejtettem őket egyenkint, mielőtt még észrevették volna, hogy fél lábbal vonatra szálltam. Jó órában legyen mondvá, csupán affektációból szenvedtem utólagosan egy-két nő miatt, mert a férfiak éppen olyan képzelődők, mint a nők. Kedvelik az érdekes, nem mindennapi érzéseket.“ Nem a nagy művész, hanem csak a nagy emberi értelem és lélek tud végül így nyilatkozni: „Mindenki gazember, aki a nőket szidalmazza — mondhatja Rezeda Kázmérral, már-már varázslatként. — Én egész életemben azt tapasztaltam, hogy a nők érthetetlenül, szinte rejtelmes módon jók voltak hozzám. Mily nemesek, lemondók, önfeláldozók és gondoskodók voltak! Igaz, hogy nem is igen kerültem rossz nők kelepccéjébe, szent anyám ezt kiimádkozta részemre a Máriától. A nők az életem ösvényén olyan áldottak voltak, mint őszkor a gyümölcsfák. Almák, körtvék, aranszőlők hullottak gallyaikról a kalapomra. Majd elsimították a homlokomról a ráncokat, mint a zene, amely jószívűkből hangzott. Kis karácsonyfák voltak, amelyek lámpásaikkal szeretetet, megértést, családi érzést sugároztak. Amikor távolról olyan árnyékuk volt, mint az akasztófának, amelyen majd befejezem reménytelenségeimet, céltalanságaimat, akkor is, midőn a dombot félenken megközelítettem, kitűnt, hogy gonosz boszorkány varázsolta elém a képet, orgonavirág nyílt a fán és alatta csermely futott, amelynek vize meggyógyította a szívemet. Védelmező lombok voltak, amelyek alatt sokszor megpihentem. Jószívű kutak voltak, amelyeknek tükörében megnemesedve, megszépülve láttam arcom mását. Déli szelek voltak, amelyek elhessegették a szívemből a fájdalom dongóit. A szeretőim egyben édesanyáim is voltak.“ Talán soha senki, semmilyen nyelven nem merete kimondani ezt a döbbenetes igaz emberi gondolatot: „édesanyáim is voltak“. Ezért tudja aztán oly nyugtalanítóan befejezni a voltaképpen tündérieren szomorú gondolatsort: „Ha még egyszer kezdeném az ifjúságomat, kedvesebb úton nem haladhatnék.“ Ezer szerelem szól hozzánk az időből és még egy: az anyanyelv, amelyen mindez elmondatik, amelyet ő is — nem a nyelvet, csak a lelket — világirodalmi rangra emel, még ha nem veszik is észre, majdnem száz esztendő múltán sem — nem baj, van még emberi idő, gép-idő, emberi világ is lesz, majd csak lesz valahogy. „A vörös postakocsi pihenésé“-nek ideje még nem jött el, utasai csak tudatküszöbünk elé suhannak, onnan már velünk, a jövővel együtt folytatják az utazást. „Messzire megy tőlünk? — kérdezte némi hallgatás után [Kronprinz] Irma.“ — „Annyira megyek, mint a szél. — Látni fogom néha? — Ha behunyja a szemét. — A hangját hallom? — Ha fülére tapasztja a két kezét, és arra figyel, hogyan dobog a szíve a magányban.“ Ezeregy szerelem, az ezer szerelem plusz egy. „Jobb oldalán aludt, mint az oroszlán“ — írja Rezeda Kázmérról. Ilyet csak olyan író tud leírni, írhat le, aki sok-gyakori, sokféle és végtelen Szindbád-életében nemegyszer oroszlán is volt. Krúdy Gyula tudja, hogy a fáradt oroszlán a jobb oldalán alszik, így pihen az újabb küzdelem előtt, amely egy oroszlánnak már sok volna, az embernek azonban örökre halaszthatatlan feladata, „az eliramló életnek“, létének értelme: keserű-édes öröme.

PANEK ZOLTÁN